Het roodharige meisje van Auschwitz

Nechama Birnbaum

Een waargebeurd verhaal

Vertaald door Titia Ram

2022 Prometheus Amsterdam

Dit boek is opgedragen aan mijn moeder, die ook rood haar heeft en de dapperste vrouw is die ik ken.
Het is ook opgedragen aan mijn dochters (in de geest ook meisjes met rood haar), die het beste zijn wat me ooit is overkomen.

Psalmen worden geciteerd naar de Herziene Statenvertaling (2010), waarbij 'Heere' is gewijzigd in 'Eeuwige'.

Oorspronkelijke titel *The Redhead of Auschwitz*
© 2021 Nechama Birnbaum
© 2022 Nederlandse vertaling Uitgeverij Prometheus en Titia Ram
Omslagontwerp Studio Monty
Omslagbeeld (vlecht) Violet Gray
Zetwerk Elgraphic
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 446 4199 8

Crasna, 10 mei 1944

Waarom zouden de heidenvolken zeggen:
waar is toch hun God?
Onze God is immers in de hemel,
hij doet al wat Hem behaagt.

Psalm 115:2-3

Het tromgeroffel blijkt het geluid te zijn dat mijn leven totaal op zijn kop zou gaan zetten, maar als het inzet registreer ik het nauwelijks. Het klinkt in de verte, een achtergrondgeluid bij het verhaal dat zich in mijn hoofd afspeelt. Ik ben me ervan bewust dat ik mijn geest laat dwalen en geniet van de vrijheid dat te laten gebeuren. De beek kabbelt naast me, libellen zoemen en de bladeren van de treurwilg dansen in het briesje, een zacht orkest van geluiden dat me naar een plek geleidt waar niets ertoe doet en alles goed is. Maar dan: 'Boem!' Weer dat geluid. Nu registreer ik het wel. Tromgeroffel? Waarom loopt er iemand midden overdag te trommelen?

Ik loop, het geluid volgend, naar rechts en zie twee Hongaarse soldaten voorbij marcheren. Een van hen heeft een trommel aan een koord om zijn nek en slaat er luid en duide-

lijk op. De ander heeft in zijn ene hand een trompet en in zijn andere een megafoon.

'Alle joden naar het marktplein!' roept hij. 'Opgelet! Opgelet! Alle joden naar het marktplein!'

Het zijn die Hongaren weer. Ze proberen altijd hun controle over ons dorp uit te oefenen, te bewijzen dat ze er wat te zeggen hebben. Wat niet het geval is. Mijn dorp, Crasna, ligt op de grens tussen Hongarije en Roemenië en de twee landen vechten om ons als kleuters om speelgoed. Ik zou ook voor mijn dorp vechten. Het is beeldschoon. Grillige bergtoppen staan aan de horizon als reusachtige forten en de beek voegt zich om ons heen als een slotgracht om een kasteel. Je zou denken dat het water ons zou beschermen, maar de Hongaren hebben ons vier jaar geleden in hun smerige handen gekregen. Het leven is sindsdien een beetje anders, maar daar zijn we ondertussen aan gewend geraakt.

Op het marktplein zijn tientallen mensen druk in de weer. Het ziet eruit als de vooravond van een feestdag, maar in plaats van boodschappen te doen bij de kraampjes staat iedereen rond een podium dat recht voor de kerk is neergezet. Een soldaat van de gendarmerie staat erop met een megafoon in zijn hand.

'Alle joden opgelet! Alle joden opgelet!' schreeuwt hij in de megafoon. De meeste inwoners zijn er, niet alleen joden. Ik zie mijn zusje, Leah, met haar vriendinnen in een hoek staan. Ik zie mijn broertje Yecheskel, met een aantal vrienden van de *jesjieve**. Ik zie mijn moeders beste vriendin, Kokish Emma, maar mama zie ik niet.

'Ik zei: opgelet!' buldert de gendarme.

---

* Talmoedschool, traditioneel met alleen mannelijke leerlingen.

Het geroezemoes verstomt.

'Alle joden moeten naar huis gaan en een koffer inpakken. Neem alleen kleding en eten mee. Het is heel belangrijk dat je alle waardevolle zaken thuislaat.' Hij glimlacht. 'We moeten alle waardevolle zaken kunnen zien. Als ze niet klaarliggen, wil je niet weten wat de gevolgen zijn. Ga naar huis, pak een koffer in en zorg dat je gereed bent voor vertrek. Ga direct aan de slag en zorg dat je klaarstaat.' Hij legt de megafoon neer en loopt het podium af. Het geroezemoes op het plein leeft weer op, maar deze keer klinkt het verward. Ik slik een opkomend gevoel van misselijkheid weg.

Ik ga naar huis en wanneer ik de binnenplaats oploop komt Leah naar me toe. Ze trekt bezorgd haar wenkbrauwen op en haar donkere ogen staan angstig. Leah is zeventien, precies zeventien maanden jonger dan ik, en minstens zeventien keer zo slim.

'Wat was dat allemaal?' vraagt Leah me terwijl we over de binnenplaats lopen.

'Geen idee, maar ik word er zenuwachtig van.'

We lopen ons huis in. Mama is thuis, ze staat met een pan in haar handen die ze van het buitenfornuis zal hebben meegenomen. 'Waar waren jullie? Waar word je zenuwachtig van?'

'Hebt u het tromgeroffel niet gehoord, mama?' vraagt Leah. 'Alle joden moesten naar het marktplein komen. Een soldaat van de gendarmerie zei dat we een koffer moeten inpakken en onze waardevolle spullen moeten meegeven aan de gendarmes die langskomen.'

'Iedereen was op het plein,' zegt Yecheskel terwijl hij zijn voeten schoon stampt op de mat en de mouwen van zijn jas afveegt voordat hij naar binnen loopt. Hij begint met zijn

dertien jaar een man te worden, maar is tegelijk in veel opzichten nog echt een jongen.

'Het gekletter van het fornuis overstemt alles. Ik was brood aan het bakken. Laten we dat dan ook maar inpakken.'

'Wat denkt u dat ze van ons willen?' vraag ik.

'Geen idee,' zegt mama. 'Maar iets goeds zal het niet zijn.'

Leah, Yecheskel en ik kijken elkaar verbijsterd aan. Dan loopt mama zonder iets te zeggen naar de gangkast en pakt een koffer van de bovenste plank. Ze haalt alle jurken uit de kast en legt ze op tafel. In de verte klinkt een laag gerommel, de trommelende soldaat, en we bewegen snel, in zijn ritme.

'Trek je beste jurk aan,' zegt mama. 'Waar we ook heen gaan, we moeten er goed uitzien. En neem ook een vest mee.' Ze geeft ons de rest van onze kleding uit de kast. Leah en ik stapelen alles plichtsgetrouw op tafel, vouwen alles op en pakken de koffer in. Ik zie dat mijn handen beven. Het voelt zo gek om te pakken terwijl je niet weet waar je naartoe gaat. Een uur geleden gingen we nog helemaal nergens heen.

'Mama, uw verlovingsring!' zeg ik. Het is het enige waardevolle dat we hebben. Mijn vader heeft die ring voor haar gekocht toen hij haar een aanzoek deed, en hoewel hij al dertien jaar dood is, zie ik mama dagelijks naar die ring kijken. Ik kan me niet voorstellen dat mama het enige wat ze nog van onze vader heeft voor de Hongaren zou achterlaten.

'Mijn ring?' vraagt mama, die naar haar hand kijkt. 'Ze bedoelen toch niet dat ik mijn verlovingsring moet achterlaten?'

'Ik denk het wel,' zegt Leah. 'En ze zeiden: "Als de waardevolle spullen niet klaarliggen, wil je niet weten wat de gevolgen zijn."' Haar stem klinkt onvast.

Mama zet grote ogen op. Ze slikt iets weg. 'Hebben ze dat echt gezegd?' vraagt ze dan.

Ik voel ineens enorme razernij in me opkomen. De Hongaren hebben mijn moeder haar baan en haar huis afgepakt, maar zoiets belangrijks als haar ring zullen ze niet krijgen.

'Geef hem snel aan mij,' zeg ik, en ik houd mijn hand op. 'Dan naai ik hem in de schoudervulling van mijn vest.'

Mama doet de ring af. Ik loop ermee naar de naaimachine. Het voelt allemaal vreselijk onwerkelijk als ik het enige waardevolle dat we hebben in mijn kleding zit te naaien. Ik torn het stiksel in de schouder van mijn vest los. Mama zegt altijd dat ik sneller moet werken, net als Leah, en ik werk nu, onder druk, net zo snel en efficiënt als mijn zusje. Ik pulk de schoudervulling open, verstop de ring erin en naai hem weer dicht. Mijn naaiwerk is perfect, maar mama ziet het niet. Ze ijsbeert door de kamer en stopt bedachtzaam van alles in de koffer: tarwebloem uit de keukenkast, een stapeltje handdoekjes en de lakens van onze bedden; alles past er netjes in.

'Ga je omkleden,' zegt ze, en ze geeft ons onze kleding. 'En geef me straks wat je nu aanhebt, zodat ik dat ook kan inpakken.'

De jurk is donkerblauw met crèmewit, gemaakt van een prachtige kwaliteit linnen, door mama in Engeland besteld. De grote plooien zitten er scherp in, aangezien ik ze zorgvuldig heb gestreken. Mijn zusje is de beste naaister in ons gezin, maar ik kan zo goed strijken dat je iemand kunt snijden met de plooien in onze jurken.

Ik trek de jurk omhoog onder mijn rok en als hij rondom mijn lichaam hangt trek ik mijn rok uit. Dan trek ik de jurk onder mijn blouse omhoog, knoop hem dicht en doe mijn blouse uit. Leah en ik overhandigen mama onze kleding en kijken toe hoe ze alles opvouwt en in de koffer legt.

'Trek je vest aan,' zegt mama. Ze gebaart naar onze vesten

en begint dan met haar vingers op de houten tafel te trommelen.

Mijn hart gaat vreselijk tekeer; het voelt alsof het uit mijn ribbenkast probeert te ontsnappen. Ik trek het vest over mijn schouders. De ring, die ik in de rechter schoudervulling heb verstopt, voelt alsof hij een ton weegt. Zweet gutst uit mijn oksels. 'Mama,' zeg ik dan. 'Ik kan uw ring niet meenemen.'

'Haal hem er maar uit, *mammele**.' Ze kijkt me niet aan en trommelt nog harder op de tafel.

Ik trek het vest uit en sta in één stap weer bij de naaimachine. Ik torn de schoudervulling open en haal de ring eruit. Ik loop er zonder iets te zeggen mee naar de buiten-wc. De zon schijnt op de diamant en er vormt zich een glinsterende regenboog. Ik doe de deur van het wc-huisje open en gooi de diamanten ring, met zijn glinsterende regenboog, zo hard ik kan in het gat. Als mijn moeder hem niet kan houden, krijgen de Hongaren hem ook niet.

Ik heb geen idee waar mijn verlangen dat zo te doen vandaan kwam, maar als ik weer naar binnen loop en naast mama, Leah en Yecheskel ga zitten voel ik me vreemd kalm. We wachten.

De deur wordt bruusk opengegooid en twee soldaten van de gendarmerie komen met getrokken wapens binnen. Ik ben nog nooit eerder onder vuur genomen. Ik kijk in de loop van het geweer en naar het kwade gezicht van de gendarme erachter en voel iets door mijn onderbuik gieren.

'Naar buiten! Neem je koffer mee!'

Mama staat op en pakt onze koffer, en ik kijk in een droomachtige toestand toe hoe ze hem naar buiten sleept.

---

* Liefkozend Jiddisch voor 'schatje', 'lieverd' (letterlijk: 'moedertje').

De gendarmes doorzoeken ons huis, kijken onder de bedden en tafel.

'Niets waardevols in dit rattennest. Maar we gaan even fouilleren. Misschien dragen ze iets op hun lichaam,' zeggen ze tegen elkaar, en dan tegen ons: 'Naar buiten! Naar buiten!'

Ik stuntel met mijn broertje en zusje naar buiten. De twee joodse gezinnen met wie we de binnenplaats delen, de families Rosenberg en Brach, staan er al. Een aantal andere mannen en vrouwen is naar buiten gekomen om te kijken wat er gebeurt. Een van hen heeft gisteren eieren van ons geleend en bij een ander heb ik vorige week opgepast, maar ze staan nu te glimlachen terwijl de gendarme me met zijn geweer vooruitduwt. Ik voel me gedesoriënteerd en beschaamd.

'En nu hier komen staan!' draagt een gendarme ons op. Hij duwt meneer Rosenberg met zijn geweer, die bijna voorovervalt. 'Hier komen!' De gendarme gebaart naar Leah, mama en mij. 'Hier gaan staan!'

We doen wat ons wordt gezegd. We hebben ook niet veel te kiezen, aangezien we onder vuur worden gehouden. Meneer en mevrouw Rosenberg staan naast elkaar. Hun kinderen drommen om hen heen.

'Luister goed!' De gendarme die meneer Rosenberg heeft geduwd is aan het woord. 'We moeten zeker weten dat jullie geen wapens bij je hebben. Dat niet controleren zou dom van ons zijn, en we zijn niet dom. Dus we gaan jullie fouilleren.' Hij loopt naar meneer Brach, die met opengevouwen handen staat om te laten zien dat ze leeg zijn. 'O, jij bent niet degene om wie ik me zorgen maak, kleine rotjood,' zegt de gendarme. 'Dat zijn de dames.'

Een aantal van de jongens die staan toe te kijken schiet in de lach. De gendarme draait zich naar hen om. 'Het is be-

langrijk dat we deze mooie dames fouilleren om zeker te weten dat ze niets verstoppen, vinden jullie ook niet?'

'Nou en of!' roept een jongen.

De gendarme legt zijn hand op de schouder van een van de meisjes van de familie Brach. Ze heet Lutchie en beeft onder zijn aanraking.

'Kom jij maar eens even hier, jongedame,' zegt de gendarme. 'We moeten zeker weten dat je geen wapens bij je draagt.' Hij trekt haar terzijde. Dan grijpt hij haar zus, Miriam, en trekt die ook aan de kant. Dan dirigeren ze Suri en Idy, de tweeling Rosenberg, over de binnenplaats, en daarna Leah, mama en mij. 'We gaan je nu fouilleren,' zegt de gendarme tegen de Rosenberg-zus die het dichtstbij staat. 'En laat ik geen pistool vinden, of nog erger: een geweer!' Daar moet het groepje dat staat toe te kijken hartelijk om lachen. Een geweer op je lichaam verstoppen zou net zo gemakkelijk zijn als een kalf verbergen, en dat weten zij ook.

'Dit kunt u niet maken,' zegt meneer Rosenberg.

De gendarme draait zich abrupt naar hem om. 'O, nee? Dat zullen we dan wel eens zien!' Dan wendt hij zich weer tot de vrouwen. 'Uitkleden, jongedames!' Niemand beweegt. 'Nu!' De buren die staan toe te kijken schuifelen een stukje dichterbij.

Ik sta als aan de grond genageld. Ik kan niet geloven dat dit me overkomt. Ik heb het gevoel dat ik het hele tafereel door een beslagen raam aanschouw. Niemand heeft me in mijn hele leven ooit naakt gezien. Leah en ik hebben ons zelfs nog nooit in het bijzijn van de ander omgekleed, ook al slapen we al ons hele leven samen in één bed in dezelfde kamer. Zelfs in ons eenkamerappartement hebben we altijd instinctief geweten hoe we ons discreet moesten aankleden.

De binnenplaats fladdert om me heen als een kraai, flapperend en tollend. Ik hoor lachende stemmen, gegil en een huilende baby. Ik zie de harde, ronde punt van het geweer, dat wordt vastgehouden door de gendarme die het dichtstbij staat. Ik knoop als in een droom mijn jurk open. Als de lucht mijn huid raakt voelt het alsof ik in een ijskoude waterput word gegooid. Ik hoor meer lachende stemmen op de achtergrond, maar het enige waaraan ik kan denken is mijn arm, naakt, open en bloot. Ik friemel aan mijn knopen. Een afschuwelijk gevoel van schaamte overvalt me terwijl mijn jurk van mijn lichaam op de grond glijdt. Ik stap eruit. Er zit een flanellen doek om mijn middel geknoopt. Ik heb sinds mijn kindertijd last van erge kramp, waar ik misselijk van word en die me uitput. Die doek is het enige wat ertegen helpt, dus ik wikkel hem altijd om voordat ik me aankleed. Ik maak hem nu langzaam los.

'Opschieten!' roept iemand op de achtergrond, en een paar jongens reageren erop door lachend te roepen: 'Schiet eens op, jood!'

'Heb je me niet gehoord? Ik zei dat je moet opschieten!' Een gendarme gebaart met zijn geweer naar mijn heup.

Ik trek huiverend mijn onderkleding uit. Ik sta te beven.

'Kijk nou eens: alle jodinnetjes zijn naakt. Ooo, moet je nou toch eens kijken!'

'Dat ik dit nog mag meemaken: al die joodse vrouwtjes om naar te kijken.'

'Ha, moet je hen nou eens zien!'

De stemmen in de menigte worden harder en mijn gezicht voelt of het in brand staat. De lucht knabbelt aan mijn blote huid. Ik staar naar de grond.

Een gendarme komt naar me toe en plaatst zijn handen

op mijn lichaam. Hij tilt mijn armen op en klopt op mijn onderarmen. Hij beweegt zijn vingers over mijn lichaam en achter mijn oren. Ik zie uit mijn ooghoek de grijns op zijn gezicht, en tranen springen in mijn ogen. Ik kan nog net voorkomen dat ze over mijn wangen rollen.

'Die rooie heeft niets,' roept hij. 'Ze heeft niets gevaarlijks bij zich.' Hij loopt naar de volgende vrouw in de rij. Ik hoor meer lachende stemmen. Mijn lichaam is te grabbel gegooid. Het is niet meer van mij.

Als de inspectie eindelijk achter de rug is mogen we ons weer aankleden. Ik trek mijn prachtige jurk met plooien weer aan, die nu gekreukt en vies is.

'Volg ons! En in een rij lopen!' beveelt een soldaat, de dikste van allemaal.

'Tot ziens!' roept een man ons lachend achterna terwijl we weglopen.

We volgen de families Rosenberg en Brach, en gaan met z'n allen achter de gendarmes aan. Iets zegt me dat ik niet moet gaan, hen niet moet volgen – te blijven waar ik ben – maar terwijl mijn voeten in weerwil van mijn protesterende geest bewegen dringt tot me door dat ik geen keuze heb. Mijn keuzevrijheid is samen met mijn jurk van me afgevallen. Ze is nu in de handen van de gendarmes die ons hebben aangeraakt.

Ze dirigeren ons naar het marktplein. Als we daar aankomen, zien we groene karren staan, gemaakt van gebarsten hout, met oude paarden ervoor. Alle joden uit het dorp zijn er, en een heleboel toeschouwers. De gendarmes dwingen onze vrienden en buren in de karren te klimmen en gooien de koffers achter hen aan. De berg mensen en koffers wordt steeds hoger. Het publiek staart naar ons alsof we een circus-

attractie zijn en maakt de chaos erger met gejoel en gelach. Dan zie ik dat een aantal toeschouwers staat te huilen. Ik zie Kokish Emma. Haar gezicht is rood en tranen stromen over haar wangen. Haar man houdt haar in bedwang.

'Kijk eens wat er met de joden gebeurt. Nu zijn ze ineens niet meer zo trots, hè?' roept een man in de menigte.

De soldaten duwen ons naar de karren.

'Ha! Moet je die man op zijn koffer zien zitten. Hij denkt dat hij hem kan houden! Maar dat heeft hij dan mooi mis,' klinkt een andere stem.

'Nu leren de joden eindelijk eens wat delen betekent!' schreeuwt iemand anders, waar anderen om beginnen te lachen.

Ik kijk van mijn plek vlak bij de karren toe hoe mensen erin klimmen en proberen op hun koffer te gaan zitten.

'Kijk eens wat ze met de joden doen! Kijk eens wat ze met de joden doen!' De stem van de vrouw klinkt geschokt, maar ergens ook vrolijk.

Ik kijk een laatste keer om me heen en klim op de kar. Dit is de plek waar ik de koning heb geëerd, samen met alle andere inwoners van het dorp. Ik zie het schoolgebouw, waar ik heb geleerd, gedanst en gespeeld. Het maakte niemand ooit iets uit dat ik joods ben. Ik heb mijn kinderjaren op dit plein doorgebracht, heb hier mijn vriendinnen ontmoet en boodschappen voor mama gedaan. Het is altijd mijn thuis geweest, maar nu is het van het ene op het andere moment verworden tot iets anders. Iets wat ik niet eens herken.

'Hup, hup!' Een gendarme duwt me ruw met zijn geweer naar de dichtstbijzijnde kar. Terwijl ik naar de kar loop, bedenk ik me ineens iets, en ik draai me om naar mama. 'Ik ben vergeten de deur op slot te doen!'